

הבנתן של מערכות יחסים בין אישיות באמצעות ציורי ילדים

מחברות: בומבי, א. ס., פינטו, ג'י., וקנוני, א.

מאת: קרן שירה סחר, סטודנטית שנה ב', מגמת אמנות, בית הספר לטיפול באמצעות אמנויות, אוניברסיטת חיפה.
ד"ר לימור גולדנר, מגמת אמנות, בית הספר לטיפול באמצעות אמנויות, אוניברסיטת חיפה.

כדי לוודא את תוקפם של הציורים כאמצעי תקשורת ישיר ומפורש, גורסות המחברות, כי האופן בו יש לאסוף את הציורים עבור PAIR צריך להיות מפורש. כלומר, בשונה ממבחנים השלכתיים בהם נוסח המשימה עמום במכוון ומשתמע לכמה פנים, בכלי האמור, החוקרים יציגו את הדרישות לציור בצורה בהירה וחד משמעית. לדוגמה, "צייר ציור שלך עם החבר הכי טוב שלך בפעולה". בנוסף, הילד מתבקש על פי הנחיות הכלי, לצייר את הדמויות במלואן (פנים וגוף). כמו כן, במטרה לבדוק יחסים של קרבה ותלות הדדית, מתבקש הילד לצייר את הדמויות כשהן בפעולה.

הכלי, כשמו - pair, פותח על מנת להשוות בדרכים שונות יחסים בין שניים, זאת על אף שבשנים האחרונות הותאם הכלי גם לניתוח יחסים בקבוצה בת שלוש דמויות על ידי כך שהוא בוחן בכל פעם את היחסים בין שתי דמויות מסוימות בתוך הקבוצה (לדוגמה בציור בין שלוש דמויות - X, Y, Z, יבחנו בכל פעם היחסים בין זוג של דמויות - Y+Z, X\Y+X). באופן זה, דרך הציור, יכול החוקר להבין את האופן הייחודי בו תופס הילד את מערכת היחסים האחת בהשוואה לאחרת.

הכלי אם כך, משווה בין שתי מערכות יחסים, בציור אחד או בשני ציורים נפרדים, כגון: ציור של הילד המצייר עם אימו לעומת אביו; עם מורה לעומת אחד מהוריו; עם חבר ממשי לעומת חבר דמיוני; עם חבר עצוב לעומת חבר שמח. כמו כן, הכלי בוחן גם ייצוגים של מערכת יחסים אחת כגון: נבדק עם חבר; נבדק עם אח והשוואה בין מעמדות חברתיים שונים כגון: אדם עשיר ואדם עני.

קידוד הציור נעשה על גבי שישה סולמות: ארבעה סולמות עיקריים - לכידות, מרחק, דמיון וערך, ושניים נוספים - רגשות וקונפליקט. הסולמות (1+2) לכידות ומרחק, בודקים יחד את האופן בו מערכת היחסים מאורגנת במושגים של תלות הדדית ויחסי גומלין וכן את מידת האוטונומיה הקיימת בין השותפים לקשר. הסולם (3) דמיון מודד את הזיקה או את יחסי הקרבה

לשימוש בציורי ילדים במחקר ובקליניקה מסורת ארוכה שנים. ההתבוננות בציורי ילדים מאפשרת לאמוד את התפתחותו המוטורית, הקוגניטיבית והרגשית של הילד המצייר ביחס לנורמה. בנוסף, מאפשר הציור גישה אל עולמו הפנימי של הילד, ומספר, בדרכו, את חווייתו והווייתו של הילד בעולם, תוך התייחסות לרמות שונות של מודעות. כך למשל, יכול הציור לייצג תכנים אימפליסיטים, ייצוגים, משאלות ופנטזיות שמקורם בעולמו הפנימי והלא מודע של הילד אשר מושלך החוצה אל הדף, לצד תכנים מפורשים אקספליסיטים המהווים ביטוי לעולמו המודע והמוצהר של הילד.

המדריך PAIR (Pictorial Assessment of Interpersonal Relationships) מתאר כלי הערכה ומדריך לקידוד ציורי ילדים (בטווח הגילאים 6-14) בהקשר של יחסים בינאישיים במגוון תרבויות. הכלי פותח על ידי Bombi, Pinto ו-Canoni, קבוצת חוקרות איטלקיות מתחום הפסיכולוגיה, ופיתוחו מבוסס על ההנחה בדבר חשיבותן של מערכות היחסים בחייהם של ילדים והמשמעות שהן נושאות להתפתחותם ורווחתם הנפשית. לטעמן, הדרך הטובה ביותר לקבל מידע זה, כאשר מדובר בילדים, היא דרך ציוריהם וזאת כיון שהציור מהווה עבורם אמצעי תקשורת יומיומי מהנה ומוכר, דרכו הם מצליחים לבטא באופן ישיר תכנים רבים ומשמעותיים מחייהם. דרך זו מסייעת להתגבר על המגבלות הקשורות בהתפתחות השפתית והקוגניטיבית של ילדים בגילאים אלו, אשר מצמצמות את יכולתם של הילדים לבטא תכנים מורכבים בתיאור מערכות יחסים שונות כפי שעשוי לקרות בכלים וורבליים כגון: ראיונות ושאלונים.

ההנחה המרכזית העומדת ביסודו של PAIR נשענת על הרעיון לפיו יש ביכולתם של ילדים לבטא בציוריהם, באופן ישיר ומכוון ובצורה מהימנה ותקפה, את עמדתם האישית לגבי מערכות יחסים קרובות בחייהם וכן את עמדתם לגבי ייצוגים כלליים של מערכות יחסים אחרות המתקיימות סביבם.

לסיכום, מספר הערות עולות בהקשר לכלי. הכלי מבקש עבודה דקדקנית המצריכה משאבים של זמן וריכוז כדי להעריך את הציורים בצורה יסודית ומעמיקה, וזאת, כנראה, מתוך שאיפתן של המחברות לפתח כלי אובייקטיבי ככל שניתן בידי חוקרים וקלינאים העוקף התבוננות אינטואטיבית. עם זאת, לאור השקעת המשאבים ובהנחה כי הכלי אינו מספק נגישות לתכנים חבויים, עולה שאלה לגבי יתרונו היחסי ביחס לשאלונים וכלי הערכה וורבליים אחרים. בנוסף, לצד עבודת הקידוד הארוכה, עולה השאלה לגבי מאמציהן של המחברות לייצר כלי שאינו לוקח בחשבון את עולמו הפנימי של הילד המצייר ולאפשרות כי הציור עשוי לייצג ייצוגים אימפליציטיים של היחסים לצד ביטויים של ניסיונות פיצוי על מערכות יחסים נוכחיות. לבסוף, נראה כי הכלי אינו לוקח בחשבון סוגיות של מגדר והבדלים בין מאפייניהם של ציורי בנים ובנות. מחקרים עתידיים בוודאי יעסקו בשאלות ובסוגיות הללו ויאפשרו את בחינתן, אולי אף בהשוואה למערכות קידוד של כלים אחרים המעריכים ציורי ילדים.

Bombi, A., S., Pinto, G., & Cannoni, E. (2007). *Pictorial Assessment of Interpersonal Relationships (PAIR). An analytic system for understanding children's drawings*. Firenze: Firenze University Press.

ביו הדמויות. הסולם (4) ערך, מודד את יחסי הכוח בין הדמויות. הסולם (5) רגשות, מתייחס לרגש המאפיין את כל אחת מן הדמויות ובהמשך קובע את האקלים הרגשי ביחסים. לבסוף, הסולם (6) קונפליקטים, בוחן נוכחותם של קונפליקטים, התנגדות, תוקפנות או ניתוק במערכת היחסים. מהימנות ותוקף מבנה ותוכן של הכלי נבדקו בסדרה ארוכה של מבחנים. מהימנות הכלי על סולמותיו השונים, תתי הסולמות וציוניהם הסופיים נבדקה, בין היתר, באמצעות מדד הקשר פירסון (z). המתאמים בין תתי הסולמות וציוניהם הסופיים נמצאו מובהקים ובטווח שבין 61-17. עבור סולם לכידות; 60-21. עבור סולם מרחק; 68-34. עבור סולם דמיון; 38-66. עבור סולם ערך. ערכי המתאם שנמצאו מהווים אינדיקציה לכך שכל אחד מתתי הסולמות קשור למשמעות הכוללת של הסולם אליו הוא שייך, ובו בזמן מודד היבט אחר בתוך המבנה הכללי של הכלי.

עיון בכלי מציע כלי ישים ושימושי עבור חקר ולמידה של הייצוגים החברתיים של ילדים במסגרת המחקר הכמותני. עם זאת, לטענת המחברות, אנשי מקצוע שיישמו את עקרונותיו בפרקטיקה הפרטית, מצאו אותו ככלי העוזר להעריך את הציורים בצורה ממוקדת ופחות מוטה. את הכלי ניתן ליישם בקרב ילדים ממגזרים ותרבויות שונות, אם כי יצוין כי הכלי טרם תוקף בישראל.